UDK 328.13/.18(497.8)″1908″:327.7

Историјски записи, година XCIX, 1–2/2026

Дарко БАКИЋ*, azbucnik7@gmail.com

ЦРНОГОРСКА НАРОДНА СКУПШТИНА У ОДГОВОРУ НА АНЕКСИЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ABSTRACT: *The Austro-Hungarian annexation of Bosnia and Herzegovina on October 7, 1908, caused great dissatisfaction in Montenegro. Sharp reactions followed from Prince Nikola, his government, and the people, as well as from the Montenegrin National Assembly. The Assembly was convened in an extraordinary session on October 12, 1908, at which an assembly resolution was adopted, condemning the arbitrary act of the Vienna government. The annexation of Bosnia and Herzegovina was also the subject of debate at the regular parliamentary session that began in December 1908. At this session, the Parliament adopted a resolution supporting the exposé of Prime Minister Lazar Tomanović, in which he, responding to an interpellation from a group of MPs, informed parliamentarians about the steps the government has taken in response to the newly emerging situation.*

KEYWORDS: *Montenegrin National Assembly, resolution, Austro-Hungary, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Serbia.*

Одлукама Берлинског конгреса, који је одржан 1878. године, Аустроугарска је добила на управу Босну и Херцеговину, под изговором потребе сређивања тамошњих прилика.[1] Плашећи се да би нова, мла-

* Научни сарадник у Историјском институту УЦГ. Research associate at the Historical institute, University of Montenegro

[1] Право Аустроугарске да окупира Босну и Херцеговину, како би тамо завела своју управу, било је садржано у чл. 25 Берлинског уговора. Овим чланом није био прецизиран период трајања вршења власти Монархије у овим областима, које су се и даље номинално налазиле под османским суверенитетом. А. Дебидур, *Дипломатска историја Европе: Од отварања Бечког конгреса до закључака Берлинског: (1814–1878)*, књ. 2, Београд, 1934, с. 798, 799; Д. Г. Анучин, *Берлинский конгрес 1878. года*, Санкт Петербург, 1912, с. 78, 80; *Traté de Berlin/Berlinski ugovor 1878.*, priredio R. Raspopović, Podgorica, 2009, с. XIII, 45, 72, 94, 95.

дотурска власт[2], која се оштро противила мијешању страних држава у унутрашње ствари земље, могла да истакне захтјев да се Босна и Херцеговина врати под пуно окриље Османског царства, Беч је заузео став да је наступио прави моменат за реализацију његових ранијих пројеката о анексији ових двију провинија.[3] Цар Франц Јозеф потписао је акте о анексији 5. октобра 1908. године, што је наредног дана било објављено у штампи. Објавом овог чина у службеним новинама 7. октобра 1908. године, анексија је дефинитивно извршена.[4]

---

[2] Нова власт у Османском царству успостављена је након Младотурске револуције, која је трајала од 3. до 24. јула 1908. године. Укидајући султанов апсолутизам, Младотурци су вратили на снагу либерални Мидхат-пашин устав из 1908. године, што је значило и поновно успостављање парламентаризма у држави. Међутим, убрзо се показало да су Младотурци у првом реду националисти, који су имали за циљ да спроведу политику отоманизације друштва. Ова политика темељила се на становишту да у земљи постоје само османски грађани, који су једнаки пред законом и имају иста права и обавезе. То негирање постојања различитих етничких група у земљи и наметање јединственог националног осјећаја свим поданицима Османског царства, наишло је на супротстављање нетурских народа, што је довело до низа побуна у разним дјеловима државе. (Р. Мантран, *Историја Османског царства*, Београд, 2002, с. 634, 696–701, 718–720; Ј. Хамер, *Хисторија турског (осамснког) царства*, књ. 3, Загреб, 1979, с. 454–458, 468, 469, 507–509; В. Поповић, *Источно питање*, Београд, 1928, с. 160, 163, 166; V. Šulek, *Diplomatska historija centralnih sila:* 1882–1915, Zagreb, 1938, s. 159).

[3] Први пројекти ове врсте настали су убрзо након што је Аустроугарска увела своју управу у Босни и Херцеговини (Ђ. Микић, *Аустро-Угарска и Младотурци: 1908–1912*, Бањалука, 1983, с. 78, 79; S. Knežević, *Velika Britanija i aneksiona kriza*, Podgorica, 2005, s. 61).

[4] Присаједињење односних територија Аустроугарској припремано је у највећој тајности. Ипак, на око мјесец прије анексије, Беч је о томе обавијестио Њемачку. Могућност да Босна и Херцеговина може да буде припојена Двојној монархији, у исто вријеме је наговијештена и њеној другој савезници из Тројног савеза – Италији. Том приликом није се користила ријеч анексија, већ је само речено да Монархија жели трајно да остане у Босни и Херцеговини. (A. Mitrović, *Prodor na Balkan, Srbija u planovima Austro-Ugarske i Nemačke*, Beograd, 1981, s. 79, 80, 84).

О анексији Босне и Херцеговине разговарало се у Бухлау 15. септембра 1908. године. Тада су министри иностраних послова Русије и Аустроугарске, Извољски и Ерентал, постигли начелан договор да се Петроград не противи присаједињењу ових провинција Дунавској монархија, а да она заузврат не прави сметње да се Босфор и Дарданеле отворе за руску ратну морнарицу. Извољски је такође тражио и одговарајуће компензације за Црну Гору и Србију на рачун Аустроугарске, као и сазивање међународне конференције, на којој би дошло до потврде намјераване промјене Берлинског уговора, али о томе двије стране нијесу постигле јасан договор. (В. М. Хвостов, И. И. Минц, *История дипломатии, том второй, Дипломатия в новое время: 1872–1919 гг.,* Москва–Ленинград, 1945, с. 190, 191).

Иако је Ерентал обећао Извољском да ће га благовремено обавијестити о анкесији, то се није десило. Тако је руски министар иностраних дјела, док је обилазио Европу, како би приволио остале велике силе да дају своју сагласност за пролазак бродова Русије кроз Мореузе, потпуно случајно, из штампе, сазнао да ће припајање Босне и Хер-

Овакав поступак Двојне монархије, који је представљао отворено кршење Берлинског уговора, није наишао на одобрење ниједне од великих сила, осим Њемачке. Свима је било јасно да се на дјелу спроводи општа њемачка стратегија продора на исток („Drang nach Osten“), која је подразумијевала експанзију њемачког царства преко Балкана у Малу Азију. Осим Османског царства, посебно угроженим осјетиле су се Црна Гора и Србија, које су у чину анексије видјеле велику опасност за њихов опстанак као независних држава. Исто тако, Цетиње и Београд су анексију посматрали као огромну препреку њиховим плановима о ослобођењу својих сународника у Босни и Херцеговини од туђинске власти, при чему је у погледу проширења своје територије Црна Гора рачунала на Херцеговину, а Србија на Босну.[5]

Свакако да су шансе за остваривање планова двију балканских држава биле много изгледније да су се ове провинције вратиле под власт оронулог Османског царства, чији се одлазак са балканских простора свакако очекивао. Овако, када се она нашла под снажним окриљем једне царевине у експанзији, све је изгледало много другачије.

Када се све ово има у виду, не чуди што је анексија Босне и Херцеговине изазвала велико огорчење у Црној Гори. Револт против овог својевољног чина бечког двора одмах су изразили, како књаз Никола и његова влада, тако и народ Црне Горе.

Дана 7. октобра 1908. године, управо када је акт о анексији ступио на снагу, предсједник црногорске владе Лазар Томановић упутио је великим силама једну циркуларну ноту, у којој их обавјештава да ће Црна Гора, у случју да се самовољни акт Двојне монархије призна као свршена ствар, сматрати да је Берлински уговор поништен. Сходно томе, црногорску књажевину више неће обавезивати његове одредбе, посебно оне које ограничавају права Црне Горе у њеном приморју, а садржане су у чл. 29 Уговора. Како из европских престоница на Цетиње није стигао

цеговине Аустроугарској бити извршено истог или сљедећег дана. (В. М. Хвостов; И. И. Минц, *н.д.*, с. 191, 192; В. Поповић, *Европа и српско питање,* Београд, 1940, с. 146; Д. Поповић, *Извољски и Ерентал, Београд*, 1927, с. 14, 15).

О томе да је анексија извршена, аустроугарски владар званично је обавијестио европске силе 8. октобра. У образложењу ове одлуке цар је пошао од тога да би најновија дешавања у Османском царству могла да утичу на прилике у Босни и Херцеговини. Стога је он, имајући у виду да је једино суверена власт у стању да изађе у сурет народним жељама, односно да сачува земљу од разних тешкоћа са којима се суочавала, био присиљен да присаједини ове провинције Двојној монархији. Овакво оправдавање чина анексије, након што је цијела ствар већ била обављена, било је изненађење за европску дипломатију и засигурно да ником није могла да дјелује убједљиво. (H. Kapidžić, *Bosna i Hercegovina pod Austrougarskom upravom*, Sarajevo, 1968, s. 53).

[5] A. Mitrović, *н.д.*, s. 84; Л. Вукчевић, *Црна Гора у босанско-херцеговачкој кризи 1908–1909*, Титоград, 1985, с. 284, 285.

никакав одговор, Томановић је 9. октобра великим силама, изузев Аустроугарској, послао још једну ноту, у којој се, између осталог, износи право Црне Горе на одговарајуће компензације, ако новонастало стање, наметнуто од стране Беча, остане на снази.[6]

Истог дана, када је прва владина нота упућена великим силама, књаз Никола се веома емотивно и са снажним патриотским набојем обратио свом народу путем одговарајуће прокламације.[7] У њој се, између осталог, каже да су Босна и Херцеговина, без њихове воље, истргнуте из „српског загрљаја“ и одвучене „туђем јату“, те да су, између Црне Горе и Херцеговине сада учињене „међе међународне и политичке подвојености“. Ипак, „обиљежја црножуте боје низ српско земљиште неће бити граница која ће нас у духу и мисли одвајати од наше браће“, каже црногорски књаз, додајући да ће напротив, „та обиљежја бити знак неправде, која ће учинити још чвршћом везе и залогу трајног уздања у побједу Правде“.[8]

Народни протести против анексије одржавали су се широм Црне Горе, на Цетињу, у Подгорици, Никшићу, Бару и другим мјестима. Тамо гдје је Аустроугарска имала своја представништва, протести су били праћени насиљем. Тако су на Цетињу полиција и војска спријечили демонстранте да на аустроугарском посланству учине већу штету од неколико полупаних прозора. У Бару су демонстранти демолирали зграду аустроугарског вицеконзулата, док је у Подгорици полиција онемогућила народ да учини озбиљнију штету на разиденцији аустроугарског трговинског представника. На свим овим митинзима доносиле су се резолуције, којима се осуђивала анексија и захтијевало да се стане у одбрану угрожених српских интереса.[9]

---

[6] Прву ноту књажевске владе у име Беча примио је аусторугарски посланик на Цетињу Кун, коме је убрзо његов министар спољних послова Ерентал наложио да је врати натраг, уз образложење да се црногорској влади „не може признати право да преко дипломатских канала заузима став“ против Двојне монархије. Свакако да је овакво поступање аустроугарске стране био основни разлог што друга нота црногорске владе није била отправљена у Беч (Л. Вукчевић, *н.д.*, с. 86, 88, 89; Л. Томановић, *Мемоари*, Подгорица–Цетиње, 2018, с. 188; Р. Јовановић, *Став Црне Горе према анексији Босне и Херцеговине,* Историјски записи, књ. XX, св. 1, Титоград,1963*,* с. 94; Dž. D. Tredvej, *Soko i orao: Crna Gora i Austro-Ugarska 1908–1914*, Podgorica, 2005, s. 26).

[7] Мада је текст овог прогласа потписан од стране књаза Николе и чланова црногорске владе, он је формулисан као обраћање самог књаза своме народу. (*Глас Црногорца*, бр. 53, Цетиње, 24. септембар/7. октобар 1908; *Цетињски вјесник*, бр. 26, Цетиње, 24. септембар/7. октобар 1908).

[8] Исто.

[9] У то вријеме у Црној Гори било је присутно право ратничко раположење, не само код мушкараца, него и код жена, које су такође организовале своја протестна окупљања. (*Цетињски вјесник*, бр. 27, 27. септембар/10. октобар, бр. 28, 29. септембар/12. октобар, бр. 29, 1/14. октобар, бр. 30, 4/17. октобар, бр. 31, 8/21. октобар, бр. 32, 11/14.

У свом одговору на аустроугарско анектирање Босне и Херцеговине, Црногорска народна скупштина сазвана је у ванредно засиједање 12. октобра 1908. године, када су одржане двије тајне сједнице. Сљедећег дана одржана је јавна сједница. Отварајући ово засиједање, предсједник Скупштине Лабуд Гојнић нагласио је да се записници са претходних сједница неће читати, јер су оне имале тајни карактер, те да ће се само прочитати скупштинска резолуција, која је донијета на другом тајном засиједању.[10] У овом документу, писало је сљедеће:

„Црногорска Народна Скупштина, као представништво цијелог српског народа у Црној Гори, констатује:

да је анексијом Босне и Херцеговине Аустро-Угарска монархија у суштини повриједила Берлински Уговор;

да је тијем чином нанесен смртни удар интересима цјелокупног Српског Народа;

да је тијем у основи погажено начело народности, којим се данас просвијећени свијет руководи.

Народно представништво не само што одобрава досадање кораке Књажевске Владе, којима се скидају са Црне Горе обавезе, што јој их је Берлински Уговор наметнуо, него свјесно историјске улоге Црне Горе, као и озбиљности прилика, у којима се данас налази и она и цио српски народ, с потпуним поуздањем повјерава њену судбину своме мудром и љубљеном Господару.

Народно Представништво као вјеран тумач осјећања нашег народа изјављује: да је наш народ готов поднијети све жртве када Господар за одбарну Српства и за част отаџбине позове.

Полазећи с тог гледишта, Народно Представништво тражи од Књажевске Владе, да се предузму најенергичније мјере како ће се угрожени интереси Српског Народа и част Црне Горе сачувати и наша народна завјетна мисао испунити.

Све што Књажевска Влада у овом смислу буде предузела наћи ће једнодушно одобрење Народног Представништва и цијелог нашег народа.“[11]

Након што је прочитао резолуцију, Гојнић је прочитао и поздрав, који је Народна скупштина Краљевине Србије упутила Црногорској на-

октобар, бр. 33, 15/28. октобар, бр. 34, 17/30. октобар, бр. 36, 25. октобар/7. новембар, бр. 38, 1/14. новембар, Цетиње, 1908; *Глас Црногорца*, бр. 55, 1/14. октобар, бр. 59, 25. октобар/7. новембар, Цетиње, 1908; Dž. D. Tredvej, *n.d.*, s. 27, 28; Р. Јовановић, *н.р.*, с. 91, 92; Н. С. Мартиновић, *Отпор народа у Црној Гори против анексије Босне и Херцеговине*, Југословенски народи пред Први свјетски рат, Београд, 1967, с. 505–508; Л. Вукчевић, *н.д.*, с. 92–98; S. Knežević, *n.d.*, s. 77, 78; Н. Томовић, *Русија и српско питање у анексионој кризи у Босни 1908–1909*, Подгорица, 2008, с. 243).

[10] *Глас Црногорца*, бр. 55, Цетиње, 1/14. октобар 1908.

[11] Исто; *Цетињски вјесник*, бр. 29, Цетиње, 1/14. октобар 1908; Л. Вукчевић, *н.д.*, с. 91.

родној скупштини. У њему се у надахнутом литерарном изразу износи жеља за сложним дјеловањем двију држава, тако „да под Авалом и под Ловћеном у срцима народних изабраника и свега народа букне новом снагом старе величине неугашени огањ“, у одбрани српске садашњости и будућности.[12]

Поздрав је саслушан са великом пажњом од стране присутних, који су клицали Србији и захтијевали да се одмах упути одговарајући отпоздрав.[13]

Након краће паузе, на предлог предсједника, Скупштина је једногласно усвојила одговор на примљени поздрав из Београда, који је такође одисао литерарним заносом, а у коме се, између осталог, каже: „Увјерени да и под Авалом осјећају и мисле као под Ловћеном, иштемо да Србија и Црна Гора сад или никад подигну заједничку заставу за одбрану српских светиња. Прекаљени дугим мучеништвом и сталним нападима, који се српском имену чине, задојени успоменама на стару српску величину, знадите да ниједан Црногорац не жали мријети. Сложно на рад, јер ће то бити свети рат.“[14]

На ванредном скупштинском засиједању од 13. октобра, предсједник Гојнић упознао је посланике и са резолуцијом коју је Скупшина добила од учесника митинга, који је одржан у Никшићу дан раније. Посланици су топло примили овај документ и овластили предсједника да у име Скупштине грађанима Никшића упути адекватан одговор.

О анексији Босне и Херцеговине расправљало се и на редовном скупштинском засиједању, које је почело у децембру 1908. године. Група посланика поднијела је интерпелацију у којој се од премијера Томановића тражило да Народној скупштини поднесе детаљан извјештај о томе шта је влада предузела у вази са анексионим питањем, као и које кораке намјерава даље да предузме. [15]

Одговарајући на интерпелацију, Томановић је у свом експозеу најприје дао преглед историјских веза Црне Горе и Босне и Херцеговине. У вези са тим он, између осталог, пише: „Године 1874. почиње

---

[12] *Глас Црногорца*, бр. 55, Цетиње, 1/14. октобар 1908; *Цетињски вјесник*, бр. 29, Цетиње, 1/14. октобар 1908; Л. Вукчевић, *н.д.*, с. 91.

[13] *Глас Црногорца*, бр. 55, Цетиње, 1/14. октобар 1908.

[14] *Глас Црногорца*, бр. 55, Цетиње, 1/14. октобар 1908; *Цетињски вјесник*, бр. 29, Цетиње, 1/14. октобар 1908; Л. Вукчевић, *н.д.*, с. 91.

[15] *Стенографске биљешке о раду Црногорске народне скупштине сазване у редовни сазив 1. децембра 1908. г. (од I претходне до XXIX редовне)*, Цетиње, 1909, с. 1, 36, 431; Л. Вукчевић, *н.д.*, с. 104; Н. Томовић, *н.д.,* с. 245; Н. Ракочевић, *Црногорска народна скупштина 1906–1914*, Подгорица, 1997*,* с. 181; *Глас Црногорца,* бр. 2, Цетиње, 10/23. јануар 1909.

у Херцеговини устанак (устанак је почео 1875. године – п. а.), који се шљедеће године – простире и по Босни. Црногорци лете браћи својој у помоћ. До Суторине и Клека вије се црногорски крсташ-барјак, гдје год се крв лије за слободу Херцеговине. Кад је устанак изнемогао, Црна Гора и Србија објављују силној турској царевини рат на смрт или живот, па хитају браћи у помоћ. Црногорску војску предводи лично Господар Црне Горе, којега Херцеговци без разлике вјере свуда до близу Мостара одушевљено дочекују као свога Господара и избавитеља. Али га на том тријумфалном путу задржавају велесиле; у то приспјева и турска војска, коју оружје и јунаштво црногорско на Вучјем долу поништава. Господару, војсковођи нашем била су тада отворена врата од Билеће, Требиња и Мостара управо до Сарајева, али му велике силе не даду да побере плодове своје побједе!

У толико сва сила турске царевине обара се на двије мале српске Књажевине, да их сатре. У великој братској Русији, буди се словенско народно осјећање у помоћ српскоме народу. И блажене успомене цар ослободилац Александар II објављује Турској рат за свету ствар нашу. Руска храбра војска прелази Дунав и побјеђује турска царевина пристаје Санстефанским миром на аутономију Босне и Херцеговине.

Али јевропске велике силе не пристају, него на Берлинском Конгресу дају мандат сусједној Монархији, да окупира Босну и Херцеговину, да их умири и уреди.“[16]

Томановић у свом експозеу истиче да је Порта била принуђена да пристане на ову окупацију, а да су Црна Гора и Србија, изнурене у рату, морале мирно да чекају док Аустроугарска не уведе ред у Босни и Херцеговини и док потписнице Берлинског уговора „коначно не ријеше парницу између турске царевине и српских Књажевина“ по питању ових провинција. Притом је предсједник црногорске владе подвукао да је у Босни и Херцеговини, за вријеме турске владавине, вјековима сачувана чистота српске народности и чистота православља, а да је са аустроугарском окупацијом то све доведено у опасност.[17]

Томановић затим каже да је у том ишчекивању да велике силе, „које су питање босанско-херцеговачко узеле у своје руке“, ријеше ову ствар по начелима народности, „по оном вјечном природном закону, по ком и свака тица лети свом јату, изненада, као гром из ведра неба“ пу-

[16] *Стенографске биљешке о раду Црногорске народне скупштине...*, с. 432; *Глас Црногорца,* бр. 2, Цетиње, 10/23. јануар 1909.

[17] Говорећи о овоме, Томановић је свакако мислио на настојање аустроугарског управитеља Босне и Херцеговине Бењамина Калаја да тамошњим Србима наметне његов концепт о стварању босанске нације. (Исто, с. 433; *Глас Црногорца,* бр. 2, Цетиње, 10/23. јануар 1909; С. Терзић, *Бењамин Калај и српско питање*, Catena mundi: српска хроника на светским веригама, књ. 1, Београд, 2012, с. 351–357).

као глас из Беча, „да су Босна и Херцеговина утјеловљене Хабзбуршкој монархији!“[18]

Након тога предсједник владе истиче оно о чему је на почетку овог излагања већ било ријечи, а то је да су на глас о анексији одмах реаговали књаз Никола (својим прогласом), влада (обраћањем великим силама) и народ (протестним окупљањем).[19]

Говорећи о конкретним корацима које је влада предузела поводом анексије, Томановић обавјештава Скупштину да је Црна Гора, у циљу одбране права српског народа, потписала одговарајући споразум са Србијом, преко свог изванредног посланика Јанка Вукотића. Исто тако, Томановић износи да је у Петроград био послат предсједник Државног савјета Лазар Мијушковић, како би тамо представио црногорске захтјеве по питањима анексије, а да је у ту сврху, он лично, заједно са Јовом Поповићем путовао за Рим. У вези са истом ствари, Поповић је из италијанске престонице отпутовао за Париз. У Лондон није нико био упућен, јер је британски министар иностраних послова Едвард Грej обавијестио Цетиње да његова земља неће допустити Бечу да својевољно руши Берлински уговор. Предсједник црногорске владе такође је саопштио да је ради споразумијевања са Османским царством, у Цариграду боравио Јанко Вукотић.[20]

У европским престоницама Црна Гора је, наставља Томановић, добила увјеравања да ће се о Босни и Херцеговини расправљати на посебној конференцији великих сила, при чему су пријатељске земље, нарочито Русија и Енглеска, савјетовале Цетињу да „задржи ратоборност народну“ и да чека резултате конференције. Премијер истиче да тако моћне пријатеље Црна Гора мора послушати, тим прије што јој је дата нада да ће се судбина ових српских покрајина „коначно и правично ријешити“.[21]

У погледу чл. 29 Берлинског уговора, Томановић је саопштио посланицима да је књажевска влада већ обавијестила велике силе да га његове одредбе неће обавезивати, уколико оне одобре аустроугарско нарушавање тога споразума, истичући да влада остаје и даље на овом становишту, заједно са владом братске Србије.[22]

---

[18] Исто.

[19] Исто; Л. Томановић, *н.д.*, с. 198, 199.

[20] *Стенографске биљешке о раду Црногорске народне скупштине...*, с. 434; *Глас Црногорца,* бр. 2, Цетиње, 10/23. јануар 1909; Л. Томановић, *н.д.*, с. 199.

[21] *Стенографске биљешке о раду Црногорске народне скупштине...*, с. 434; *Глас Црногорца,* бр. 2, Цетиње, 10/23. јануар 1909; Л. Томановић, *н.д.*, с. 199, 200.

[22] *Стенографске биљешке о раду Црногорске народне скупштине...*, с. 435; *Глас Црногорца,* бр. 2, Цетиње, 10/23. јануар 1909; *Стенографске биљешке о раду Црногорске народне скупштине...*, с. 434; *Глас Црногорца,* бр. 2, Цетиње, 10/23. јануар 1909; Л. Томановић, *н.д.*, с. 201.

По изношењу експозеа премијера Томановића приступило се говорима посланика, који су, као и предсједник црногорске владе, оштро осуђивали аустроугарску анексију Босне и Херцеговине и истицали право Србије и Црне Горе на ове области.[23]

На крају сједнице донијета је скупштинска резолуција сљедеће садржине: „Црногорска Народна Скупштина, одобравајући досадашњи рад Књажевске владе, жели да у друштву с Владом Краљевине Србије, још с већом енергијом остане и даље на свом становишту, које потпуно одговара свесрпским жељама и интересима, као и достојанству и историском задатку Црне Горе. Напријед, па шта Бог да, натраг се нема куд!“[24]

Своју сагласност са изгласаном резолуцијом изразио је и књаз Никола, који се приликом њеног усвајања налазио на Ријеци Црнојевића. Он је тадашњем предсједнику Скупштине Марку Ђукановићу упутио депешу сљедеће садржине: „Пошто нијесам у могућности да лично закључим сједнице моје Народне скупштине, чији се користан рад данас свршава, имајте доброту, г. предсједниче, да господи Народним посланицима изразите моју захвалност на оним узвишеним чувствима родољубља, која су свијету о овим историјским тренуцима у име Домовине истакли на најсјајнији и најродољубивији начин, доводећи их у тијесну везу са мојим осјећањима, и са душом цијеле нам отаџбине“.[25]

Као што се види, црногорски књаз, његова влада и народ, као и Народна скупштина, били су јединствени у отпору против аустроугарске анексије Босне и Херцеговине. Чак су и политичка трвења између Народне странке (клубаши) и Праве народне странке (праваши) утихнула, пошто су и опозиционо настројени клубаши у тим данима подржали активности књаза Николе и црногорске владе.[26]

---

[23] Своја излагања поводом експозеа предсједника црногорске владе имали су: Саво Вулетић, Мирко Мијушковић, Нико Татар, Обрен Рњез, Филип Протић, Јанко Дрљевић, Живко Драговић и поп Илија Капичић. (*Стенографске биљешке о раду Црногорске народне скупштине...*, с. 436–458).

[24] *Стенографске биљешке о раду Црногорске народне скупштине...*с. 460; Л. Вукчевић, *н.д.*, с. 108; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије 1903–1918*, Цетиње, 1981, с. 86; *Глас Црногорца,* бр. 2, Цетиње, 10/23. јануар 1909; *Цетињски вјесник*, бр. 3, Цетиње, 10/23. јануар 1909; *Новое время*, Санкт Петербург, № 11794, 11-го (24-го) января 1909. года.

[25] Л. Томановић, *н.д.*, с. 204.

[26] На Лучиндан, 31. октобра 1905. године, књаз Никола је издао прокламацију, у којој је народу наговијестио да ће на Никољдан, 19. децембра исте године, Црна Гора постати уставна држава. Управо тога дана, Уставотворна скупштина, за коју су избори одржани 27. новембра, донијела је први црногорски устав, да би након тога била распуштена. Редовна законодавна скупштина сазвана је 31. октобра 1906. године, послије избора који су одржани 27. септембра, а већ сљедеће године, народни посланици који су имали супротстављене политичке ставове, груписали су се у оквиру двију страначких организација, Народне странке и Праве народне странке. Опозициона На-

Међутим, крајњи епилог анексионе кризе није био повољан за Црну Гору и Србију. Упркос њиховом снажном противљењу једностраном нарушавању Берлинског уговора од стране Монархије, односно њеном присаједињењу Босне и Херцеговине аустроугарској територији, стање успостављено вољом Беча није доживјело промјену.

Суочавајући се са чврстом одлучношћу Аустроугарске да по цијену рата истраје на својој одлуци и готовошћу Њемачке да јој у томе пружи пуну подршку, остале велике силе су, с обзиром на то да нијесу биле спремне за такав развој догађаја, пристале да се сагласе са извршеном анексијом. Њима чак није пошло за руком да претходно реализују своју намјеру о организовању међународне конференције, на којој би се разматрала криза настала једностраним поступком Монархије.

У оваквим околностима, Србији и Црној Гори није преостало ништа друго осим да признају анексију Босне и Херцеговине. Србија је то учинила 31. марта 1909. године, а Црна Гора 5. априла исте године, при чему је Беч пристао на то да се укину одредбе чл. 29 Берлинског уговора, које су подразумијевале ограничавање суверенитета црногорске државе над барским пристаништем. [27]

Велике силе, које су, као што је то већ речено, још раније прихватиле присаједињење Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске, то су, путем размјене нота са Монархијом, формализовале након што се Црна Гора сагласила са тим чином. Званично признање анексије од стране Њемачке услиједило је 7. априла, да би 11. истог мјесеца то учинила Италија. Енглеска је признала анексију 17. априла, а Русија и Француска два дана касније, чиме је анексиона криза добила свој коначни епилог.[28]

родна странка (прво формирана) изњедрила се из неформалне групе парламентараца, који су основали Клуб народних посланика, те су стога њени чланови и присталице у народу били познати под именом клубаши. Права народна странка окупљала је присталице књаза Николе, а у народу је за њих био одомаћен назив праваши. (Вукчевић, *н.д*., с. 99; Н. Томовић, *н.д.*, с. 243; *Глас Црногорца*, бр. 42, 22. октобра/4. новембра, бр. 46, 19. новембар/2. децембар, бр 49, 6/19. децембра, Цетиње, 1905; *Глас Црногорца*, бр. 26, 1/14 јул, бр. 37, 16/29. септембар, бр. 43, 26. октобра/8. новембра, Цетиње, 1906; Н. Ракочевић, *н.д.*, с. 15, 16, 18,19, 28, 33, 61, 62, 74, 374; Ј. Јовановић, Историја Црне Горе, Подгорица, 2001, с. 278, 279, 284, 284–287, 290–291; Н.Шкеровић, *Црна Гора на освитку XX вијека*, Београд, 1964, с. 85–89, 120, 128, 144, 145, 153, 154, 169).

[27] М. Екмечић, *Анексија Босне и Херцеговине 1908. и историјске последице*, Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века, Београд, 1997, с. 388, 389, 392, 393; Л. Вукчевић, *н.д*., с. 137–140, 256–278, 288; Н. Шкеровић, *н.д.*, с. 468; Н. Ракочевић, *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903–1914*, Титоград, 1983, с. 63, 64; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије...*с. 89, 90; A. Mitrović, *n.d.,* s. 94; S. Knežević, *n.d*., s. 141–162, 223–231; В. Поповић, *Европа и српско питање*, с. 149, 150; *Русија и анексиона криза 1908–1909*, приредио Б. Павићевић, с. 44.

[28] В. Ћоровић, *н.д*., с. 317, 318; Л. Вукчевић, *н.д*., с. 272.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Анучин, Д. Г. *Берлинский конгрес 1878. года*, Санкт Петербург, 1912.

Вукчевић, Л. *Црна Гора у босанско-херцеговачкој кризи 1908–1909*, Титоград, 1985.

Глас Црногорца, Цетиње.

Дебидур, А. *Дипломатска историја Европе: Од отварања Бечког конгреса до закључака Берлинског: (1814–1878)*, књ. 2, Београд, 1934.

Екмечић, М. *Анексија Босне и Херцеговине 1908. и историјске последице*, Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века, Београд, 1997.

Јовановић, Ј. Историја Црне Горе, Подгорица, 2001.

Јовановић, Р. „Став Црне Горе према анексији Босне и Херцеговине“*, Историјски записи*, књ. XX, св. 1, Титоград,1963*,* 91–121.

Kapidžić, H. *Bosna i Hercegovina pod Austrougarskom upravom*, Sarajevo, 1968.

Knežević, S. *Velika Britanija i aneksiona kriza*, Podgorica, 2005.

Мантран, Р. *Историја Османског царства*, Београд, 2002.

Мартиновић, Н. С. *Отпор народа у Црној Гори против анексије Босне и Херцеговине*, Југословенски народи пред Први свјетски рат, Београд, 1967.

Микић, Ђ. *Аустро-Угарска и Младотурци: 1908–1912*, Бањалука, 1983.

Mitrović, A. *Prodor na Balkan, Srbija u planovima Austro-Ugarske i Nemačke*, Beograd, 1981.

Новое время, Санкт Петербург.

Поповић, В. *Европа и српско питање,* Београд, 1940.

Поповић, В. *Извољски и Ерентал, Београд*, 1927.

Поповић, В. *Источно питање*, Београд, 1928.

Ракочевић, Н. *Политички односи Црне Горе и Србије 1903–1918*, Цетиње, 1981.

Ракочевић, Н. *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903–1914*, Титоград, 1983.

Русија и анексиона криза 1908–1909, приредио Б. Павићевић, Титоград, 1984.

Ракочевић, Н. *Црногорска народна скупштина 1906–1914*, Подгорица, 1997.

Русија и анексиона криза 1908–1909, приредио Б. Павићевић, Титоград, 1984.

Стенографске биљешке о раду Црногорске народне скупштине сазване у редовни сазив 1. децембра 1908. г. (од I претходне до XXIX редовне), Цетиње, 1909.

Терзић, С. *Бењамин Калај и српско питање*, Catena mundi: српска хроника на светским веригама, књ. 1, Београд, 2012, 351–357.

Томановић, Л. *Мемоари*, Подгорица–Цетиње, 2018.

Томовић, Н. *Русија и српско питање у анексионој кризи у Босни 1908–1909*, Подгорица, 2008.

Traté de Berlin/Berlinski ugovor 1878, priredio R. Raspopović, Podgorica, 2009.

Tredvej, Dž. D. *Soko i orao: Crna Gora i Austro-Ugarska 1908–1914*, Podgorica, 2005.

Хамер, Ј. *Хисторија турског (осамснког) царства*, књ. 3, Загреб, 1979.

Хвостов, В. М.; Минц, И. И. *История дипломатии, том второй, Дипломатия в новое время: 1872–1919 гг.,* Москва–Ленинград, 1945.

Цетињски вјесник, Цетиње.

Шкеровић, Н., *Црна Гора на освитку XX вијека*, Београд, 1964.

Šulek, V., *Diplomatska historija centralnih sila:* 1882–1915, Zagreb, 1938.

Darko BAKIĆ

MONTENEGRIN NATIONAL ASSEMBLY IN RESPONSE TO THE ANNEXATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

On October 7, 1908, three decades after gaining the right to occupy Bosnia and Herzegovina at the Berlin Congress, Austria-Hungary carried out their annexation under the pretext of establishing order in those provinces. This action by Vienna caused great resentment in Montenegro and Serbia, which wished to divide the territory of Bosnia and Herzegovina, where their Serbian compatriots lived, between themselves.

Reacting to the Austro-Hungarian act of annexation, the Montenegrin government sent two protest notes to the great powers, and Prince Nikola addressed his people with an inspired patriotic proclamation. At the same time, throughout Montenegro, popular protests were held, during which resolutions condemning the annexation were passed.

The response to the annexation of Bosnia and Herzegovina by the Dual Monarchy was also given by the Montenegrin National Assembly, which convened for an extraordinary session on October 12, 1908. On that occasion, a resolution was adopted, which, among other things, stated that Austria-Hungary had violated the Berlin Treaty, thereby causing immense harm to the interests of the Serbian people.

At the regular session of the Assembly, which began in December 1908, the issue of the annexation was also discussed. In response to an interpellation from a group of deputies, Prime Minister Lazar Tomanović gave an extensive exposé

in which, pointing out the historical connections between Montenegro and Bosnia and Herzegovina and the events leading up to the annexation crisis, he informed the deputies about the government's activities regarding the current events. He thus informed the Assembly that the government had sent its envoys to European capitals to advocate for resolving issues related to the annexation, and that Belgrade and Cetinje had signed an agreement on joint efforts to defend the threatened rights of the Serbian people.

At the end of the session, a resolution was adopted in which the Assembly supported Prime Minister Tomanović's exposé, as well as the steps his cabinet took in response to the annexation crisis. The resolution also expressed a desire for the Montenegrin government, together with the Serbian government, to fully persist in advocating for a position that is fully aligned with Serbian interests.

However, despite their opposition to the Austro-Hungarian annexation of Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia ultimately had to accept the new order established by the Dual Monarchy, since the great powers, under the pressure of Vienna and Berlin, had done so before them.